

«Основи екологічної освіти і культури»

Сербенюк Анна Анатоліївна

Кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач

Кафедри екології агросфери та екологічного контролю (ауд. 72, к.4)

Кількість лекцій – 14-15 (30 годин)

Кількість практичних (семінарів) робіт -15 (30 годин)

Кількість самостійних робіт -4-5

Кількість модулів 3

Підсумок Іспит

Рекомендована література

Основна

1. Екологічна етика : навчальний посібник / [Д. Березюк, М. Мальований, В. Дячок, Ю. Ятчишин]. – Львів : БаК, 2010. – 268 с.
2. Екологія і культура / В. С. Крисаченко, С. Б. Кримський, М. А., Голубець та ін.; відп. ред. В. С. Крисаченко, В. Л. Храмова. – К., 1991. – 258 с.
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посібник / В. С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
4. Крисаченко В. С. Екологія. Культура. Політика : Концептуальні засади сучасного розвитку / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько. – К. : Знання України, 2002. – 597 с.
5. Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології : підручник / В. С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1998. – 687 с.
6. Ясінська Н. В. Екологічна культура суб'єктів педагогічного процесу : методичний посібник / Н. В. Ясінська. – Луцьк, 2000. – 66 с.

Інформаційні ресурси

1. www.djereho.com – Молодіжний портал djereho.com
2. Атфилд Р. Этика экологической ответственности // teologia. ru/www/biblioteka/ethic/atfild
3. Иоанн Павел II. Экологический кризис: общая ответственность // http:// ecoforum 2. narod. ru/ hem32/ digest. htm
4. Уайт Л. Исторические корни нашего экологического кризиса
5. // http:// ecoforum 2. narod. ru / hem21/ digest. htm
6. Хесле В. Философия и экология // http:// d. theupload. info/ down/ xmsv436wfireik5cmnylwuli6sd6j4j7/hyosle_
7. Хот Дж. Ф. Христианство и проблемы экологии // http:// ecoforum 2. narod. ru/ hem32/ digest2. Htm
8. Міністерство екології та природних ресурсів України <https://mepr.gov.ua/>
9. Управління екології та природних ресурсів Житомирської обласної державної адміністрації <http://www.ecology.zt.gov.ua/>
10. Міністерство освіти і науки України <https://mon.gov.ua/ua>
11. Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти України <https://naqa.gov.ua/>
12. Всесвітній фонд дикої природи <https://wwf.ua/about-wwf/about-wwf/>
13. Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) <https://www.unep.org/>
14. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) <https://www.iucn.org/>
15. Державний університет «Житомирська політехніка» <https://ztu.edu.ua/>
16. Національний Еразмус+ офіс в Україні <https://erasmusplus.org.ua/>
17. Національна команда експертів з реформування вищої освіти <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/natsionalna-komanda-ekspertiv-here.html>

Лекція № 1

Екологія та екологічна етика

Теоретичні питання:

1. Екологія та екологічна етика
2. Сутність екологічної етики.
3. Зв'язок з іншими науками.
4. Структура екологічної етики.
5. Значення екологічної етики.

1. Екологія та екологічна етика

енергію,

продукти харчування,

Людина отримує від
природи все
необхідне для життя:

матеріали,

черпає в ній емоційну й естетичну
насагу.

раціональне використання
природних ресурсів

профілактика забруднення
середовища промисловими
відходами та транспортом

Важливі проблеми
сучасності

запобігання знищенню
природних угруповань

збереження генофонду
рослинного і тваринного світу

Екологія дає уявлення про те, яким чином досягти симбіозу техніки, виробництва і природи.

Екологія – відносно молода наука, яка сформувалася як самостійна галузь знань до середини ХХ століття.

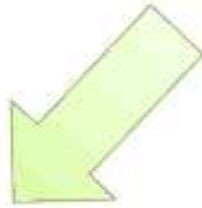
Її вік – лише 6–8 поколінь.

Вона виникла у процесі розвитку природничих наук і передусім біологічних, і в даний час вона знаходиться у стані інтенсивного росту та розвитку.

СЛОВО
ЕКОЛОГІЯ
з грецької мови

“oikos” – дім, житло, місце існування, схованка

“logos” – наука, вчення

Слово “екологія” утворене від грецького oikos, що означає дім, помешкання, місце перебування, та logos – наука. В дослівному розумінні екологія – наука про живі організми “у себе вдома”.

Екологія — наукова дисципліна, один з розділів біології, який досліджує взаємовідносини між біотичними та соціальними цілісностями та їхнім довкіллям.

Екологія вивчає взаємовідносини організмів із довкіллям, досліджує структурно-функціональну організацію надорганізмових систем (популяцій, угруповань, екосистем, біосфери), виявляє механізми підтримання їх стійкості у просторі й часі.

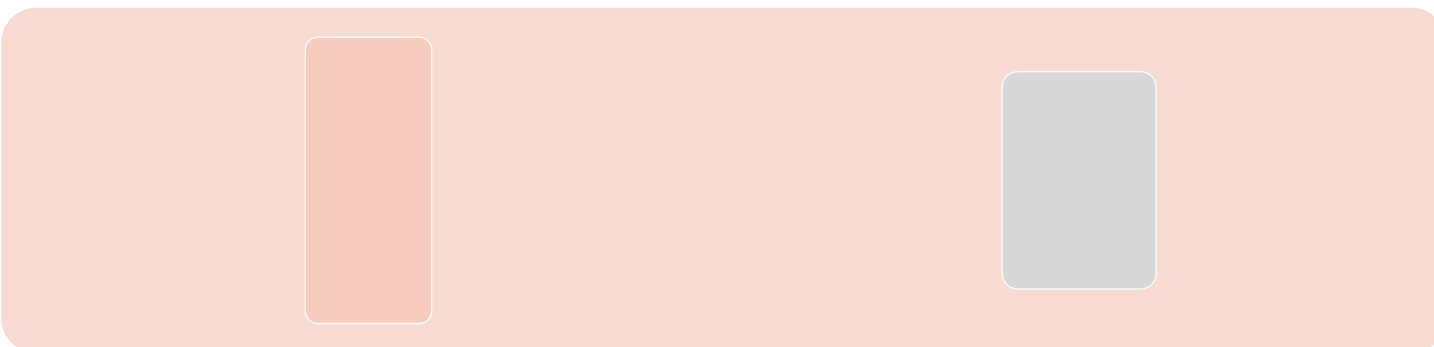
Об'єкт та предмет дослідження.

Об'єктом

дослідження
науки про
довкілля є
**екосистеми всіх
рівнів та їхні
елементи.**

Предметом

дослідження
науки про
довкілля є
**взаємозв'язо
ки між
живими
організмами.**

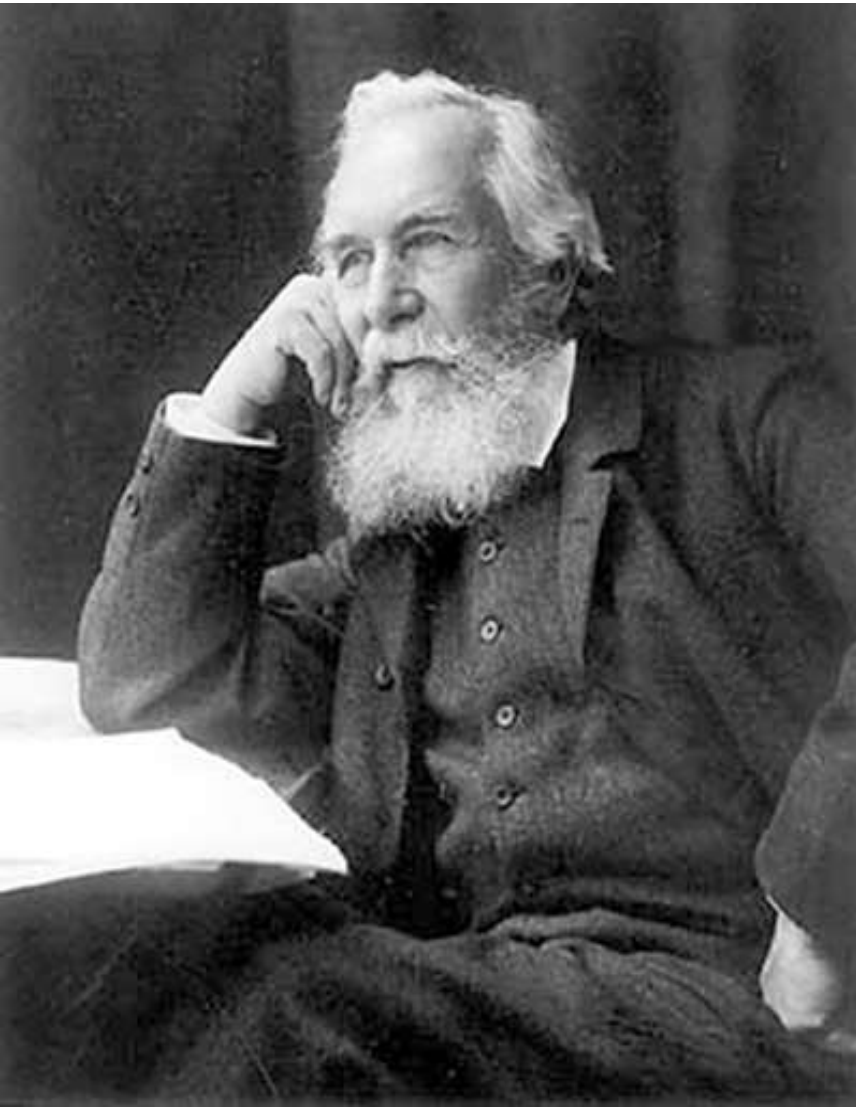
Термін «**навколишнє середовище**» або «**довкілля**» (англ. – «environment», рос. – «окружающая среда»)

використовується екологами вже більше 50 років для позначення всієї сукупності живих і неживих компонентів, які визначають умови життя всіх рослинних і тваринних організмів. Це напрям дуже влучно пояснюється англійськими вченими: «Екологія вивчає організми та середовище їхнього існування, тому дуже важливо зрозуміти зв'язок між ними».

Термін «довкілля» став поєднуватися з багатьма дисциплінами, наприклад, з медициною, соціологією, географією і навіть політикою. Слід також розрізняти довкілля, у його найширшому значенні, як середовище мешкання всіх рослин і тварин, і людське довкілля, що об'єднує абіотичні й біотичні фактори, які спричинюють певний вплив на Людину.

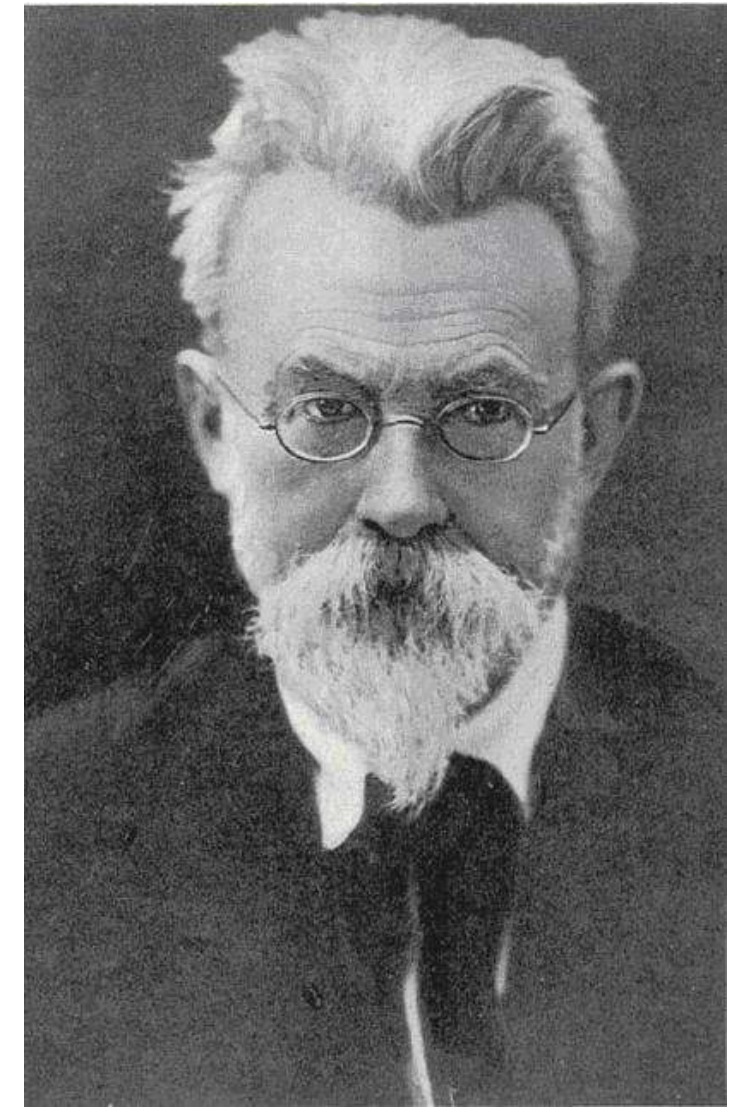
Першим, хто дав визначення екології як науки був Ернест Геккель – біолог, природознавець.

Першим, хто ввів поняття «Екотоп», що означає різку перехідну зону між спільнотами був Ф.Даль - вчений, еколог.

Автором вчення про біосферу та ноосферу був природодослідник В.І.Вернадський

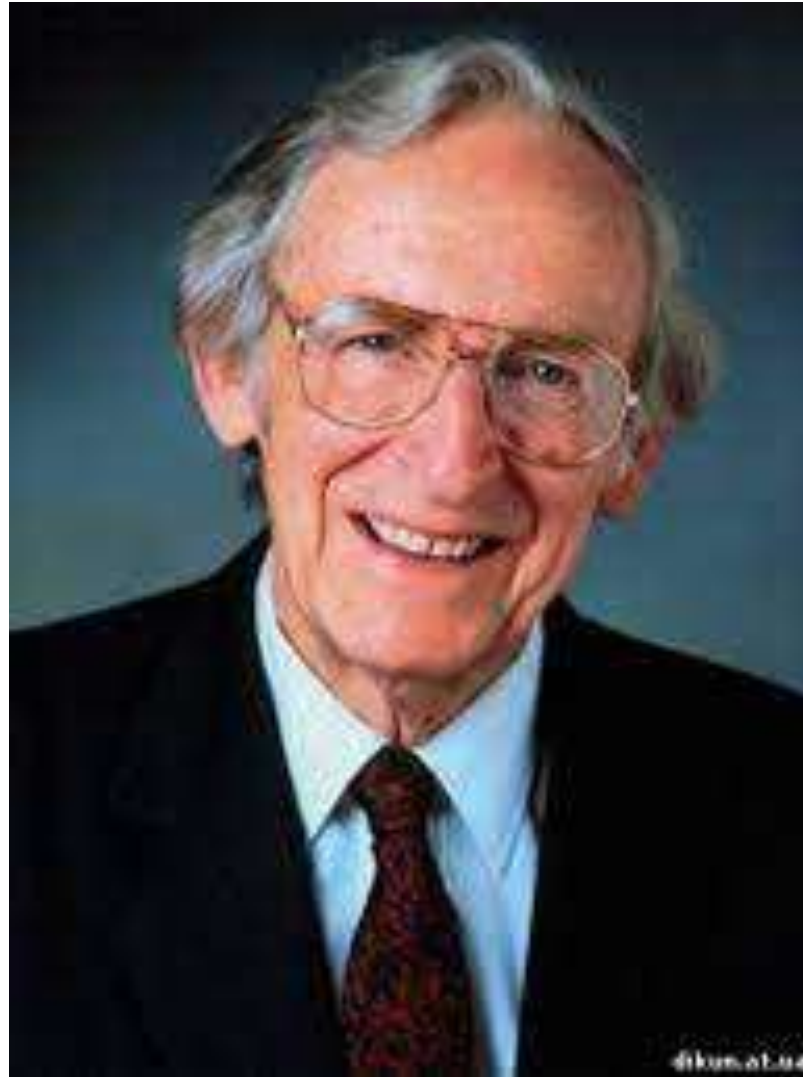

Сучасна екологія — складна багатогранна дисципліна, основою якої є біогеографічні знання, але яка поєднує сьогодні всі природничі, точні, гуманітарні і соціальні науки. Сьогодні її поділяють на: **біоетику, біоекологію, геоекологію, техноекологію, соціоекологію і космічну екологію.**

Екологія – це наука про взаємодію тварин, рослин та мікроорганізмів між собою і з оточуючим їх неживим середовищем, про структуру і функціонування надорганізмових систем, та про зв'язки в цих системах.

Класичними стали вислови американського еколога Ю. Одума:

- “екологія – це біологія довкілля”,
- “екологія – це міждисциплінарна галузь знань про структуру та функціонування багаторівневих систем у природі й суспільстві у їх взаємозв’язку”.

2. Сутність екологічної етики.

На початку 1970-х років екологічна етика на Заході була виокремлено в самостійну філософську дисципліну, внаслідок чого виникає необхідність розширення традиційного кола предмета етики.

Етика розширює межі, якщо екологія раніше була біологізована, а етика – соціалізована, то тепер, навпаки, внаслідок чого відбулося не лише розширення кола екологічних відносин і взаємодій, а й включення етики до сфери екології, і навпаки.

Яскравим прикладом, втілення гармонійної взаємодії людини та природи є схвалення «Декларації прав живих істот» на Міжнародному семінарі «Трибуна-9», «Природні права природи» (2003) у м. Києві

Так, екологічна етика як професійна етика виступає своєрідною діяльністю з охорони природи, що здійснюють контроль за станом навколишнього середовища.

Американський дослідник Р. Атфілд, це особливі сфери екологічної етики, які безпосередньо пов'язані з людською діяльністю:

сільськогосподарська етика,
етика ставлення до тварин,
етика розвитку,
проблеми розвитку транспорту,
господарства, індустрії туризму

Водночас екологічна етика як особлива система цінностей і принципів, що регулює відносини людини і природи, виступає неодмінною складовою усіх видів діяльності у рамках різноманітних професій, адже бережливе ставлення до навколишнього середовища є обов'язком не лише тих людей, чия професійна діяльність пов'язана з охороною довкілля або впливом на нього, а й обов'язком кожної людини.

Екологічні права

- право на користування природними об'єктами;
- право на безпечне для здоров'я та життя довкілля;
- право на участь та обговорення з питань розміщення об'єктів, які можуть негативно впливати на стан довкілля;
- право на володіння, користування та розпорядження природних ресурсів без завдання шкоди довкіллю;
- об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- отримання інформації про стан довкілля

Екологічні обов'язки

- зберігати та охороняти природу;
- раціонально використовувати її багатства;
- виконувати діяльність з підтримки вимог екологічної безпеки;
- не порушувати екологічна права і законні інтереси інших суб'єктів;
- вносити платню за використання природних ресурсів;
- сплачувати штрафи за екологічні порушення

Основні екоетичні принципи ставлення до природи

В екологічній етиці розроблені основні, базові принципи відносин людини із природою. Вони вказують, які дії ми морально зобов'язані здійснювати стосовно природи, або навпаки, утриматися від їх здійснення.

1. *Принцип неспричинення шкоди чи збитків жодній істоті* в навколишньому природному середовищі чи екосистемі. Він-включає обов'язок не вбивати жоден організм, не нищити популяції живих видів, біотичні угруповання, екосистеми в цілому, а також обов'язок утримуватися від будь-яких дій, що можуть виявитися для них згубними. Даний принцип забороняє згубні чи руйнівні дії з боку людини.
2. *Принцип невтручання*. Під цей принцип попадають два типи зобов'язань: одне вимагає утримуватися від яких-небудь обмежень волі окремих організмів, друге стосується загальної стратегії “руки геть” по відношенню до цілих екосистем і біотичних угруповань.
3. *Принцип порядності*. Він закликає не обманювати, не порушувати довіри, не вводити в оману ніяку дику або свійську тварину. Принцип дотримання прав природи. Цей принцип вимагає поважати й дотримуватись прав природи.
4. *Принцип відшкодування*.
5. *Принцип дотримання прав природи*

Перераховані вище чотири принципи не є абсолютними й можуть бути порушені за наявності досить серйозних моральних обґрунтувань. При цьому людина, яка заподіяла зло будь — якому природному об'єкту,

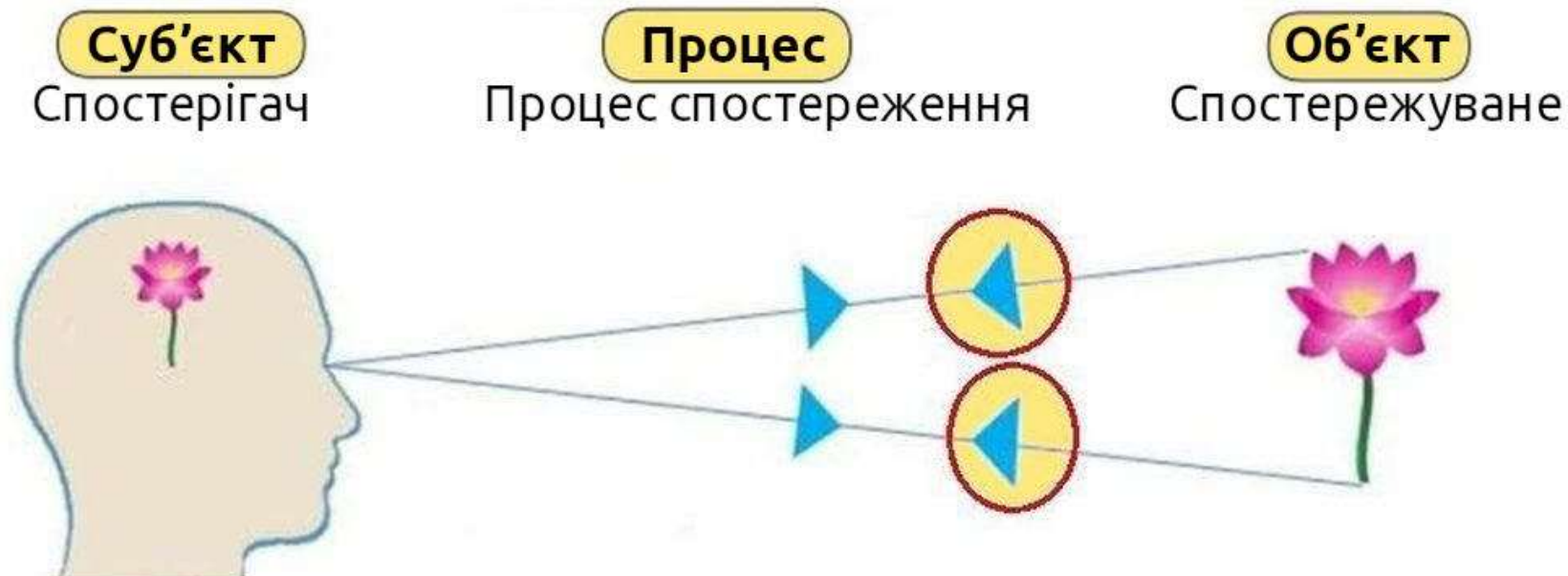
зобов'язана компенсувати нанесений збиток.

Корінне питання екологічної етики – яке наше відношення до Природи: як до об'єкта (речі) чи суб'єкта (тобто до рівного собі, що має моральний статус і права). Екологічна етика існує лише тоді, коли ми відносимось до природи як до суб'єкта. У цьому випадку шкода, нанесена природі, буде розглядатись з погляду нанесення збитку самій природі. На відміну від екологічної етики антропоцентристська етика розглядає природу як об'єкт, і тому будь-яка шкода, нанесена їй, оцінюється лише з погляду збитку іншій людині, державі і т. д., у чийй власності знаходиться природа.

Коли природа може визнаватися людиною як суб'єкт? С. Д. Дерябо вважає, що при дотриманні однієї з трьох наступних умов:

1. Якщо природний об'єкт визнається таким відповідно до визначеної філософської концепції.
2. Якщо схожий на людину.
3. Якщо визнається людиною рівним у своїй самоцінності і рівноправності.

Поняття екологічної етики дуже молоде. Як писав батько екологічної етики О. Леопольд — екологічна етика це обмеження волі дій у боротьбі за існування

Олдо Леопольд

1887 - 1948

“Дії є правильним, якщо вони забезпечують захист цілісності, стабільності і краси біотичної спільноти і неправильним, якщо їх наслідки зворотні.”

Етика Землі розширює межі спільноти, до якої відносяться ґрунти, води, рослини і тварини. Отже, «земля» = все живе, і все, що необхідне для існування ЖИВОГО.

Екологічна етика — вчення про належні відносини людини з природою, що сприймається як суб'єкт, заснованих на визнанні морального статусу природи, високому оцінюванні її внутрішньої і нематеріальної цінностей, повазі прав природи.

Проблема етичного ставлення до природи, моральних проблем взаємовідносин людини і природи, етики відносин до тварин і інше мають різноманітну спрямованість і простежуються у творах відомих мислителів, таких як Піфагор, Геракліт, Сенека, Августин Блаженний, Кант спрямовані на вирішення глобальних проблем людства сприяли появі нової дисципліни – *екологічної етики*.

Еббі говорив, що екологічну етику можна розглядати як домагання природи на свої права. Головним напрямком в екологічній етиці є *екобіоцентризм*, що націлює людей на збереження якомога більшої кількості видів живих істот і ділянок дикої природи в безвідносній користі від цього людині чи навіть їй на шкоду.

Екологічна етика - напрям міждисциплінарних досліджень, предметом яких є моральні аспекти ставлення людини до природи.

3. Зв'язок з іншими науками.

Місце екології та екологічної етики в системі наук

Екологічна етика

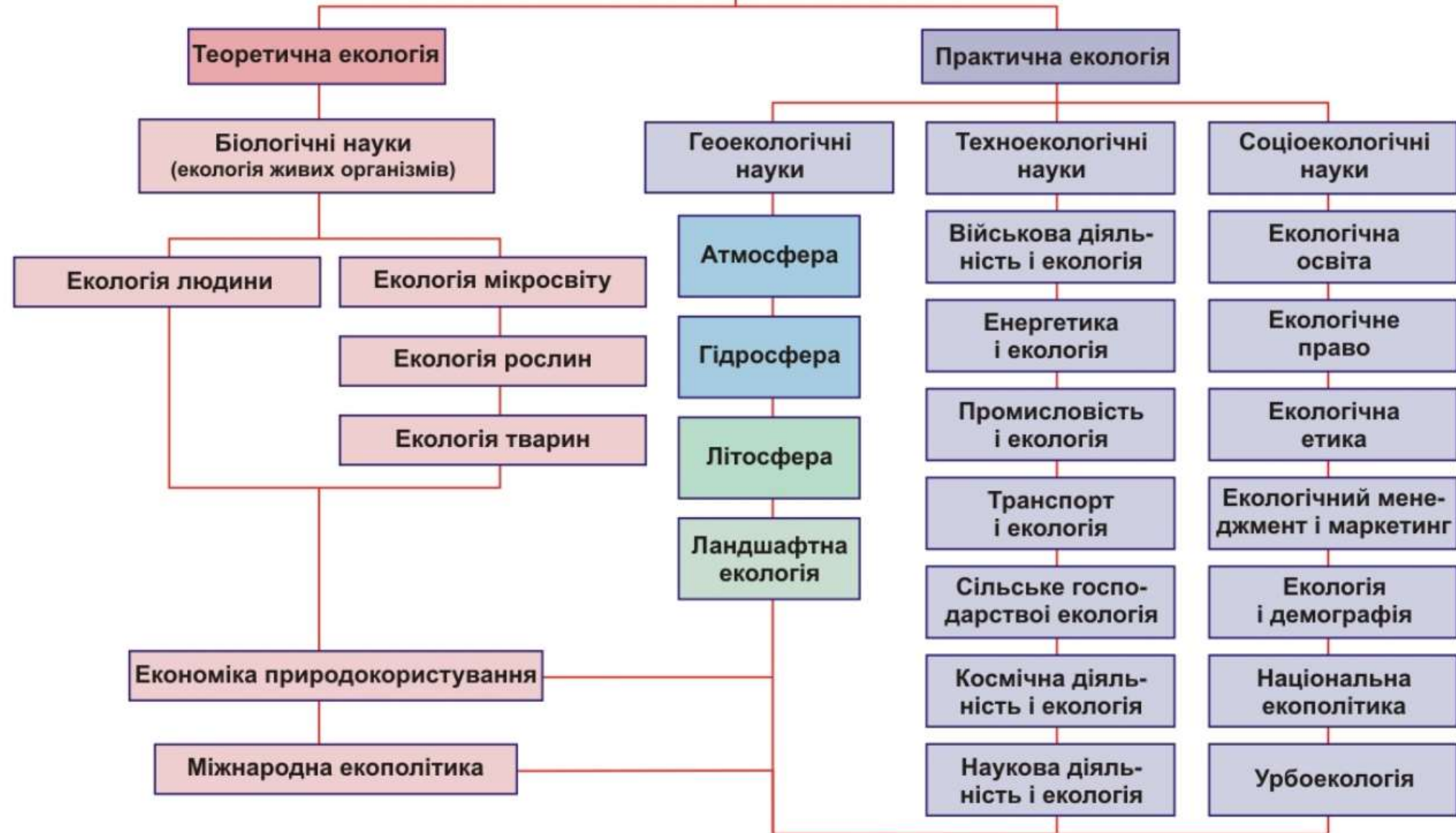

Література

М.П. Арцибашев "Кров",
Д.В. Григорович "Гірка доля",
Л. Українка "Лісова пісня",
М. Реріх "Не вбивати",
М. Коцюбинський "Лист"

СТРУКТУРНА СХЕМА НАУК ПРО ДОВКІЛЛЯ

Сучасна наука про довкілля (екологічна філософія)

4. Структура екологічної етики

Екологічну етику
розділяють на дві
складові частини:

філософську
екологічну етику

нормативну
екологічну етику

Нормативна етика стосується практичних питань, розробляючи етичні судження, правила і принципи наших відносин із природою, а також етичні оцінки. Більшість етичних суджень, що включають "погано – добре", "впливає", "повинні" чи "потрібно" – це нормативні вимоги. Вони визначають поведінку.

Наприклад: "види, що знаходяться під загрозою знищення, варто охороняти", "полювати на тварин для розваги – погано". Нормативні судження явно або неявно звертаються до певних норм чи стандартів етичної поведінки.

Велике значення нормативної екологічної етики – в розробці спеціальних етичних правил і етичних принципів поведінки. Етичні правила стосуються більш вузьких питань і іноді можуть суперечити одне одному. У цьому випадку звертаються до етичних принципів, які є узагальненнями більш високого порядку. Принципи набагато універсальніші, ніж правила, і в будь-якій системі моралі їх не буває багато. Причому їх буває важко застосувати до конкретної ситуації без таких проміжних ланок, як правила.

Філософська етика припускає більш високий рівень узагальнень і абстракцій, на якому нормативні судження й оцінки, а також доводи, що приводяться на їх користь, аналізуються й оцінюються. Це рівень загальних концепцій, ідей і теорій, на основі яких пояснюються і захищаються нормативні судження.

Філософська екологічна етика розробляє такі важливі поняття як "цінності природи", "права природи", "людські обов'язки перед природою", "благо природи" і т. п.

Цінності, що визначають ставлення людини до природи:

1. Економічна
2. Пізнавальна
3. Естетична
4. Етична

Творчі функції екологічної етики спрямовані на вироблення нового, екологічного світогляду, що дозволяє успішно співіснувати людині і природі.

Руйнівна функція спрямована на те, щоб зруйнувати старі, споживацько-утилітарні стереотипи відносин людини з природою, численні антропоцентричні міфи і цінності, відмовитися від марнотратних і негуманних видів природокористування.

Принципи і положення екологічної етики в даний час при загальному ресурсному, споживчому підході до природи багатьом здаються дуже радикальними.

Але радикальна, авангардна роль, екологічної етики саме полягає в тому, щоб оголосити ідеї, що відкидаються спочатку більшістю як абсурдні чи смішні, але які, зрештою, стають надбанням традиційних екологічних організацій і, згодом, приймаються більшістю населення.

Якщо ми спробуємо розглянути роль екологічної етики з історичних позицій, то це можна уявити у вигляді особливих стримуючих клапанів, що створила сама людина, і які не дозволяють їй знищувати природу.

Жоден вид на Землі, крім людини, не здатний цілком знищити середовище свого існування, тому що його діяльність буде стримуватись екологічними законами. І лише людина, завдяки своєму розуму і високим технологіям практично, вийшла з-під влади екологічної необхідності. Тому її діяльність, щоб не стати всеруйнівною, вимагає особливих етичних обмежень, виражених у моралі (волі до етичного самообмеження). Розробка таких "табу" – головне завдання екологічної етики.

5. Значення екологічної етики

Серед значної частини екологічної громадськості і природоохоронних чиновників відношення до екологічної етики, м'яко кажучи, досить прохолодне. Це пояснюється не лише слабким володінням знаннями з екологічної етики, але і низьким рівнем гуманітарної освіти, що є у фахівців природничих чи технічних наук.

В той же час володіння методами і принципами екологічної етики несе в собі значні переваги:

1. Покладаючись на науку і новітні технології (чи навіть на економіку і законодавство) без урахування етичних і філософських положень, ми можемо створити не менше проблем, ніж знайдемо рішень. Надання екологічних проблем на відкуп "експертам" науки і техніки зовсім не означає, що ми можемо розраховувати на одержання об'єктивних, безсторонніх рішень, це лише означає, що цінності, покладені в основу цих рішень, будуть їхніми цінностями. До того ж не завжди природоохоронними. Тому наукова, правова, економічна й інша оцінки екологічних ситуацій повинні бути доповнені етичною оцінкою.
2. Екологічна етика дає загальну мову для обговорення і розуміння етичних і екологічних проблем. Вивчаючи мову екологічної етики, ви знаходите можливість розуміти, оцінювати і спілкуватися з різними фахівцями. Що, у свою чергу, допоможе вам стати повноцінним учасником природоохоронних дебатів.
3. Екологічна етика надає нові, переконливі аргументи на захист природи, що базуються на категоріях етики: "права", "обов'язки", "борг", "благо" і т. д. Таким чином, вам стає легше висловлювати природоохоронні погляди і захищати їх.
4. Екологічна етика тривожить совість людини, змушує її легко приймати рішення, а не переадресовувати їх природоохоронним органам, уряду і т. д.
5. Одна з традиційних функцій будь-якої етичної теорії – запропонувати оцінку й спосіб вирішення проблеми. Етичні теорії можуть застосовуватися до окремих ситуацій і пропонувати специфічні рекомендації. Екологічна етика дає обґрунтовану базу, на якій можна будувати аналіз і пропонувати рекомендації.
6. Екологічна етика не лише отримує вигоду від традиційних етичних теорій, але і сама робить внесок у розвиток цієї галузі філософії.